

KAUA OODATUD SÕNARAAMAT

Liivi-eesti-läti sõnaraamat. Koostanud Tiit-Rein Viitso, toimetanud Valts Ernštreits. Tartu–Rīga: Tartu Ülikool, Latviešu valodas aģentūra, 2012. 415 lk.

Rahvusvahelisel liivi keele ja kultuuri aastal 2011 ilmus trükist märkimisväärne hulk liivi keelt, kultuuri ja ajalugu tutvustavaid raamatuid. Loodeti väga, et aasta saab pidulikult lõpetada värskelt trükivalgust näinud liivi-eesti-läti sõnaraamatu esitlusega. Õnneks või kahjuks see nii ei läinud. Kahjuks seetõttu, et kärsitud pidid veel ootama. Õnneks seetõttu, et sõnaraamat sai kindlasti parem kui varem. Läbi aegade mahukaim liivi sõnaraamat vajas veel veidi aega, et täiustuda ja kaante vahele jõuda.

Ühe väikese läänemeresoome rahva keele kohta on liivlastel nüüd päris

soliidne sõnaraamatute pagas. Sõnaraamatute ilmumine sai alguse liivi keele teadusliku uurimise alustamisega XIX sajandil, mil esimesed uurimisreisid liivi aladele võtsid ette Peterburi Teaduste Akadeemia akadeemikud. Aastal 1861 ilmus trükist Anders Johan Sjögreni alustatud ja Ferdinand Johann Wiedemanni jätkatud ning lõpetatud liivi-saksa ja saksa-liivi sõnaraamat koos grammatikaga. Aastal 1938 ilmus trükist aastatepikkuse kogumis- ja uurimistöö tulemusena Tartu Ülikooli läänemeresoome keelte professori Lauri Kettuneni liivi sõnaraamat. Aastal 1999 tuli välja Valts Ernštreitsi magistritööl põhinev kirjakeele sõnaraamat. Kümme aastat hiljem ilmus trükist tähelepanuväärne salatsiliivi sõnaraamat, milles salatsiliivi sõnad on esitatud koos saksakeelsete vastetega. Lisaks on ilmunud rida vestmikke ja

väiksemaid sõnastikke. Iga sõnaraamat on mingis mõttes oma aja nägu ja peegeldab liivi keele kirjapanekuga seotud probleeme. Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamat on tolleaegses foneetilises kirjaviisis. Kettuneni sõnaraamat on samuti foneetilises transkriptsioonis ja on eeskätt murdeline sõnaraamat. XX sajandi esimesel poolel aktiivsemalt alanud keelekorralduslikud arutelud liivi kirjaviisi ümber jätkusid vahelduva eduga 1990. aastateni ja liivi kirjakeele konverentsipäevade alguseni välja.

Arutelud ja vaidlused liivi keele kirjaneku ja kirjaviisi ümber pole kindlasti olnud asjata. Eelmisel aastal ilmunud sõnaraamat oleks justkui kogu eelneva kokkuvõtte või viimane samm liivi kirjakeele küsimuste lahendamisel. Koostaja Tiit-Rein Viitso nendib, et liivi keele kunagist murdelist mitmekesisust pole enam võimalik taastada ja nüüd õpetatav keel peab paratamatult järgima võimalikult ühtset grammatilist reeglistiku, pakkudes samas tänase igapäevaelu tingimustele vastavat sõnavara. Nii on sõnaraamatu liivikeelne ainestik esitatud tänapäevases liivi kirjaviisis (mille aluseks on idaliivi murre) ja ainestiku esitus järgib liivi õigekirjutuse reegleid. Sõnaraamatu põhjalikum toimetamine, täpsustuste tegemine ja läti keelsete vastete esitamine on Valts Ernštreitsi töö.

Sõnaraamatu koostamise algusajaks võib pidada 1970. aastate lõppu. Eessõnas ütleb T.-R. Viitso, et sõnaraamatu koostamise ajendiks sai tema keelejuhi Katriņ Krasoni maise teekonna lõpp 1979. aastal. Imetlusväärse keelejuhi lahkumine oli selge märk sellest, et kadumas oli liivikeelses keskkonnas täisealiseks saanud põlvkond. Juba samal aastal algas koostöö kooliõpetaja ja keelekorraldaja Pētōr Dambergiga, kes nõustus koostama liivi sõnavara sedelkartoteeki eesti ja läti vastetega. Sedelkartoteegi sõnavara valiku aluseks sai omakorda Karl Abeni „Eesti-läti sõnaraamat”. Pärast Dambergi surma 1987.

aastal jäi töö mõneks ajaks seisma ja jätkus tõsisemalt alles 2003. aastal. Ligi kümme aastat hiljem ilmus kaua oodatud, umbes 13 000 märksõnaga sõnaraamat.

Sõnaraamat sisaldab lisaks Pētōr Dambergi sedelkartoteegile sõnavara ka Tiit-Rein Viitso keelejuhtidelt ja liivikeelsetest trükistest ja käsikirjalistest tekstidest (sealhulgas Karl Stalte tehtud Uue Testamendi tõlkest, Edgar Vaalgamaa Lutheri Väikse katekismuse osalisest tõlkest, ajakirjast Līvli ja liivlaste kirjavahetusest). Viitso keelejuhtide head liivi keele oskust tuleks ehk veel eraldi esile tõsta. Nii puuduvad sõnaraamatus näiteks lätipäraseid verbiprefiksid ja toorlaenud.

Tähelepanuväärsemaid uuendusi, mis sõnaraamatus esitatud, on sõnade morfoloogiline tüübistamine. Liivi keele uurija ja õppija võib noomenite ja verbide muuttüüpide rohkus ehk ära kohutada – 242 noomeni ja 64 verbi muuttüüpi koos astmevahelduslike paradigmade eristamisega. Samas, just see ehk näitabki, millise äärmiselt huvitava ja võimalusterohke keelega on liivi keele näol tegemist.

Nüüdseks on juba üsna tuntud tõsiasi, et ainsana läänemeresoome keeltest eristatakse liivi rõhusilpides tõusvat püsitooni ja tõusev-langevat katketooni. Õppe-eesmärgil märgitavat katketooni liivi tavatekstides enamasti ei esine. Sõnaraamatus on liivi reeglipärast kirjapilti täiendatud kahe hääldust hõlbus-tava lisamärgiga, millest üks on apostroofiga märgitud katketoon (vrd *kuonnō* 'konna, PSg' ja *kuō'nñō* 'kodus', *aigō* 'mõõta', *a'igō* 'äärde'). Teiseks oluliseks täienduseks on keskkõrgest pikast *ō*-st eristatava variandi, idaliivi pika madala *õ* märkimine, vrd nt *sōna* 'saun' ja *sōdō* 'saada', *lōda* 'laud' ja *lōja* 'paat'. Mõlema lisamärgi kasutamine on liivi kirjakeelt puudutataval aruteludel alati tähelepanu all olnud. Viimasel liivi kirjakeele konverentsi päeval 2011. aastal Tartus konkreetseid liivi kirjakeelt puuduta-

vaid otsuseid vastu ei võetud. Küll aga soovitati Tiit-Rein Viitsol kui kõige asjatundlikumal liivi keele uurijal talitada liivi sõnaraamatu koostamisel oma äranägemise järgi. Koostaja arvates on nii liivi keele morfoloogia kui ka liivi keele õppimise seisukohalt nende kasutamine otstarbekas.

Sõnaraamatu põhiosa lõpus on esitatud ka kohanimedele loend, ülevaade liivi keele hääldusest ja sõnamuutmisest.

Tegemist on kolmkeelse sõnaraamatuga. Sõnaraamat soodustab nii liivi keele õppimist kui ka eesti ja läti keele omandamist. Liivikeelsed sõnad, fraasid ja arvukad näitelauseid on esitatud koos tõlgetega eesti ja läti keelde. Raamatus toodu võimaldab hõlpsasti kolme

keelt võrdlevalt uurida. Esimesed seda laadi uurimistulemused esitati näiteks märtsikuisel läänemeresoome keelte ja kultuuride konverentsil.

Enamasti pole ükski sõnaraamat kunagi täielik ja lõpuni valmis. Nii lisandub ka käesolevale sõnaraamatule juba praegu uusi märksõnu, ettepanekuid ja tähelepanekuid. Seega on lootust, et see ei jää liivi keele huviliste, õppijate ja uurijate jaoks sugugi viimaseks taoliseks liivi keele sõnaraamatuks. Samuti on kättesaadav sõnaraamatu veebiversioon.

TUULI TUISK